

**From Male Hegemony to Female Neurosis: A
Psychoanalytic Feminist Reading of Jokha Alharthi's
Novel *Naranjah***
Article Type: Research

*Belasem Mohseni*¹, *Nafiseh Delghandi*², *sayyedmahdi nouri keyzгани*³

Abstract

The issue of feminism and feminist critique is one of the topics that has occupied a significant portion of the works of writers, especially Arab writers. This is because Arab society remains bound by traditions and customs, which inflict much oppression and injustice on women. The works of writers such as Jawkha Al-Harthi reflect a complete mirror of these oppressions, pains, and sufferings. The postmodern novel *Naranjah* aims to unveil the oppression inflicted upon Omani women in both ancient and contemporary times, showing how the effects of this oppression and the imposed sufferings by a patriarchal society have weakened women's spirits and made them susceptible to mental illnesses. Based on the descriptions provided, the necessity and importance of such research are clarified. The purpose of this study is to address the issue of feminism from a psychoanalytic perspective, which reflects the psychological effects of oppression by a patriarchal society on women. The research method used is content analysis, with careful attention paid to analyzing examples. The most important findings of this study indicate that in this novel, women and their employment arise from their uprising to free themselves from the yoke of male domination; sexual violence stems from viewing women through a lens of sexuality and objectification; psychological violence arises from the humiliation of women; physical violence serves as a tool for demonstrating power and reminding of domination; and the conflict

¹. Corresponding author: Assistant Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Letters and Humanities, Ferdowsi University of Mashhad, Mashhad, Iran. <https://orcid.org/0000-0002-4346-1646>. E-mail: mohseni@um.ac.ir

². Ph.D. Student in Arabic Language and Literature, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. <https://orcid.org/0009-0007-9655-3222>.

³. Associate Professor, Department of Arabic Language and Literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Iran. <https://orcid.org/0000-0001-7867-4898>.

and competition among women result from unresolved Oedipal complexes. All these factors indicate that in a patriarchal society, a woman's psyche becomes troubled, leading to neurosis., Shayim Perelman.

Keywords: Sociological Criticism, Contemporary Arabic Literature, *Narinja* Novel, Jawkha Al-Harhi, Psychoanalytic Feminism

1. Introduction

Sociology, as a systematic study of human behavior within social structures, explores how beliefs, norms, and cultural practices influence relationships. Within this discipline, the sociology of literature investigates how literary texts reflect and shape social realities. The novel, as the most significant form of narrative literature, conveys individual and collective emotions, experiences, and ideologies. This study focuses on *Narinja* by Jokha Alharthi, a contemporary Omani novelist, examining it through the lens of psychoanalytic feminism—an approach that integrates sociological and psychological perspectives to interpret women's experiences of oppression and trauma. The research aims to identify and analyze different manifestations of male violence against women and the psychological effects of patriarchal domination as depicted in the novel. Notably, this approach has not yet been applied to *Narinja* in Iranian scholarship.

2. Theoretical Foundations of Research

The study is grounded in feminist literary theory and psychoanalytic feminism, which explore how gendered power relations and the unconscious shape individual and social identities. Drawing on scholars such as Rosemary Tang (2021), Pamela Abbott and Claire Wallace (2022), and Phyllis Chesler (2010), the research conceptualizes violence as a multifaceted phenomenon—physical, psychological, sexual, and symbolic—embedded within patriarchal ideology. Psychoanalytic feminism emphasizes the internalization of patriarchal structures and examines how women's desires, traumas, and rivalries are influenced by unconscious processes, including Oedipal dynamics and defense mechanisms. Within this framework, *Narinja* is interpreted not merely as a narrative about women's suffering, but as a psychological exploration of how violence disrupts identity, autonomy, and self-perception.

3. Methodology

This research employs a qualitative content analysis approach. Selected scenes and dialogues from *Narinjah* were analyzed to identify explicit and implicit representations of violence and their psychological implications. The study integrates psychoanalytic interpretation with sociological insight to provide a multidimensional understanding of female characters' experiences. Each identified form of violence—economic deprivation, sexual assault, emotional neglect, physical abuse, and female rivalry—was examined in relation to feminist theoretical frameworks and psychoanalytic categories such as repression, denial, trauma, and neurosis.

4. Results

The analysis reveals several interconnected findings: Economic independence as resistance: Female characters such as Riya and Raya achieve relative autonomy by engaging in productive labor, challenging economic dependency and traditional gender roles. Sexual and physical violence: The gypsy woman's rape and Somayeh's repeated abuse highlight the bodily and psychological consequences of male domination, including trauma, anxiety, and loss of self-control. Psychological violence and neglect: Emotional deprivation, as seen in Kahl's relationship with Imran, erodes identity and leads to psychological fragmentation and hallucinatory defense mechanisms. Child marriage: The marriage of Al-Thuraya at age eleven constitutes institutionalized sexual violence, producing long-term effects such as depression, agoraphobia, and schizoid tendencies. Female rivalry: The jealousy among women, particularly Amer's daughter's envy toward Riya and Raya, reflects internalized patriarchy and unresolved Oedipal conflicts.

Overall, the findings demonstrate that male violence in *Narinjah* operates not only as an external form of oppression but also as an internalized psychological mechanism that perpetuates women's subjugation. The novel portrays the cyclical nature of trauma, showing how patriarchal power is maintained through both physical control and psychological conditioning.

از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمینیسم

روانکاوانه از رمان نارنجه اثر جوخه الحارثی

نوع مقاله: پژوهشی

بلاسّم محسنی^۱، نفیسه دلقدی^۲، سید مهدی نوری کیزقانی^۳

۱. استادیار، گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد، ایران.
۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۲/۲۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۷/۰۸

چکیده

هژمونی مردانه در جوامع سنتی و مدرن بر جان و روان زنان نفوذی عمیق دارد و پیامدهای روانی گسترده‌ای بر آنان برجای می‌گذارد. مسأله نقد فمینیستی یکی از موضوعاتی است که سهم قابل توجهی از آثار نویسندگان و به ویژه نویسندگان عرب را به خود اختصاص داده است؛ چرا که جامعه عربی همچنان در بند سنت‌ها و تقالید بوده و ظلم و ستم بسیاری را به زنان روا می‌دارد؛ رمان «نارنجه» اثر جوخه الحارثی با بازنمایی خشونت‌های ساختاری، اقتصادی، روانی و مستقیم علیه زنان، بستری مناسب برای تحلیل این مسئله فراهم می‌کند. این رمان تصویری از رنج، سرکوب و آسیب‌های روانی زنان عمانی در بستر تقابل سنت و مدرنیته ارائه می‌دهد. مسئله اصلی پژوهش، تحلیل تأثیر خشونت ساختاری، روانی و فیزیکی بر روان زنان و چگونگی بازتولید سلطه مردانه در ذهن و رفتار آنان است. هدف پژوهش، تبیین آثار روانی و اجتماعی هژمونی مردانه بر شخصیت‌های زن رمان «نارنجه» بر اساس رویکرد فمینیسم روانکاوانه است. روش تحقیق، توصیفی - تحلیلی و مبتنی بر تحلیل محتوا و بررسی شواهد متنی رمان می‌باشد. یافته‌ها نشان می‌دهد که خشونت مردسالارانه در اشکال روانی، جنسی، اقتصادی و فیزیکی، زنان رمان را دچار روان‌نژندی، احساس بی‌ارزشی و اختلالات روانی ساخته است؛ مصادیقی چون شوک روانی، اختلال اضطراب پس از سانحه، آگورافوبیا، ابتلا به اختلال شخصیت اسکیزوئید و... از آن جمله می‌باشد. شخصیت‌هایی چون سمیه، ثریا و کحل نماد تأثیرات مستقیم این خشونت‌ها هستند. همچنین، درونی‌سازی ارزش‌های مردسالارانه سبب بازتولید سلطه و

* نویسنده مسئول: mohseni@um.ac.ir

شکل گیری رقابت و تقابل میان زنان شده است. رمان «نارنجه» افزون بر بازتاب واقعیت اجتماعی عمان، بستری برای شناخت پیامدهای روانی تبعیض جنسیتی و نقد ساختار مردسالار فراهم می‌آورد.

کلیدواژه‌ها: نقد جامعه‌شناسانه، فمینیسم روانکاوانه، ادبیات معاصر عربی، جوخه الحارثی، رمان نارنجه.

١. مقدمه

جامعه‌شناسی، علمی است که به بررسی نظام‌مند رفتار انسان‌ها در جامعه، تعاملاتشان با یکدیگر، بررسی نهادها و ساختارهای اجتماعی و تأثیر عقاید، ارزش‌ها، هنجارها، فرهنگ‌ها، خرده‌فرهنگ‌ها، سنت‌ها، آداب و رسوم در شکل‌گیری روابط انسانی و تداوم آن‌ها می‌پردازد. یکی از شاخه‌های علم جامعه‌شناسی، جامعه‌شناسی ادبیات می‌باشد. «جامعه‌شناسی ادبیات، شاخه‌ای از جامعه‌شناسی است که به بررسی نقش جامعه و طبقات مختلف آن در پیدایش یک متن ادبی و نیز به تأثیر جهان‌بینی نویسنده به‌عنوان نماینده یک طبقه‌ی اجتماعی مشخص در شکل‌گیری متن می‌پردازد» (فرید و باقری، ۱۴۰۳: ۲۲۳) یکی از مواردی که جامعه‌شناسی ادبیات به آن می‌پردازد، مقوله‌ی ادبیات داستانی می‌باشد. ادبیات داستانی به شاخه‌ای از ادبیات گفته می‌شود که با بهره‌گیری از تخیل، روایت و شخصیت‌پردازی به بیان تجربه‌ها، احساسات و واقعیت‌های زندگی انسان می‌پردازد. در این نوع ادبیات، نویسنده از طریق داستان، رمان یا قصه کوتاه، جهان واقعی یا خیالی را بازآفرینی می‌کند و مفاهیم انسانی، اجتماعی و اخلاقی را به شکلی غیرمستقیم منتقل می‌سازد. ادبیات داستانی علاوه بر سرگرمی، نقش مهمی در شناخت انسان و جامعه دارد. رمان که زیرمجموعه‌ی هنر پنجم یعنی ادبیات قرار می‌گیرد و به‌نوعی حاصل برون‌ریزی عواطف و احساسات نویسنده می‌باشد، یکی از اشکال ادبیات داستانی است. «رمان، مهم‌ترین و معروف‌ترین شکل تبلور یافته‌ی ادبی روزگار ماست. رمان با دن‌کیشوت در خلال سال‌های ۱۶۰۵ تا ۱۶۱۵ تولد یافت. در حقیقت وقتی آدمی شناسنامه و هویت فردی خود را پیدا کرد، رمان نیز تولد یافت. رمان‌ها با کاویدن روح بشر و تحلیل روانی و درونی، شیوه‌ای تازه در ادبیات به وجود آورده‌اند» (همان، ۱۳۹۴: صص ۴۶۷-۴۶۳) یکی از خوانش‌هایی که در باب نقد جامعه‌شناسی قرار می‌گیرد، خوانش فمینیستی می‌باشد. خوانش فمینیستی جهان‌بینی نویسنده را

نسبت به تجربه زیسته خویش و دیگر بانوان سرزمین خویش و حتی دیگر سرزمین‌ها برای ما آشکار کرده و از اندیشه وی در خصوص زن‌ستیزی و باورهای جامعه مردسالار و هنجارهای حاکم بر آن پرده می‌دارد. از این رو از طریق این خوانش، می‌توان به درک بهتر شرایط حاکم بر آن جامعه نائل آمد.

رمانی که قصد داریم آن را از منظر فمینیسم بررسی نماییم، رمان نارنجه اثر جوخه الحارثی می‌باشد که سعی شده بیشتر از جلوه‌های انواع خشونت مردان نسبت به زنان در این رمان پرده برداشته و با تلفیق روانشناسی و جامعه‌شناسی شاهد مثال‌ها را مورد تدقیق نظر قرار دهیم؛ بنابراین رویکرد ما در این مقاله فمینیسم روانکاوانه می‌باشد که پژوهشی‌هایی چند در ایران از منظر این نوع فمینیسم نگاشته شده است.

سؤال‌های پژوهش

این پژوهش درصدد پاسخ به سؤالات زیر می‌باشد:

بارزترین مؤلفه‌های فمینیستی در رمان نارجه کدام‌اند؟

در راستای خوانش فمینیستی رمان زنان برای مبارزه با هنجارهای جامعه مردسالار به چه اقداماتی روی آورده‌اند؟

پیشینه پژوهش

با توجه به بررسی‌های صورت گرفته در حوزه رمان «نارنجه» تاکنون تنها یک پژوهش صورت گرفته و عنوان این پژوهش «همسنگی تقابل سنت و مدرنیته در رمان‌های «نارنجه» اثر جوخه الحارثی و «سووشون» اثر سیمین دانشور» (پژوهش‌های ادبیات تطبیقی (دانشگاه تربیت مدرس)، دوره ۱۲، ش ۴، پاییز و زمستان ۱۴۰۳) نوشته مریم اختیاری و همکاران می‌باشد که به این نتیجه رسیده‌اند که نویسندگان این رمان‌ها به کمک شخصیت زن، تضاد و تقابل موجود میان سنت و مدرنیته را در موضوعاتی همچون ازدواج، خانواده، روستا و شهر به تصویر کشیده‌اند.

ولی تاکنون پژوهش‌های بی‌شماری در خصوص خوانش فمینیستی در ادبیات عربی انجام گرفته است که از جمله آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

- مقاله‌ای تحت عنوان: «نقد فمینیستی رمان «هوی» اثر هیفاء بیطار بر اساس دیدگاه سیمون دوبووار» نوشته فرشته افضلی و عبدالباسط عرب یوسف‌آبادی (مجله علمی انجمن ایرانی زبان و ادبیات عربی، شماره ۷۲، پاییز ۱۴۰۳. ش ۲۰۲۴م: ۱۴۹-۱۶۶) و نتایج این پژوهش

حاکي از آن است که بيطار با بهره‌گیری از فلسفه فمینیسم، دغدغه‌های زن عرب را در قالب استقلال‌طلبی زن جوان و مطلقه‌ای به نمایش گذاشته که در پی بازیابی هویت خویش در جامعه سنتی است.

- پژوهش دیگری با عنوان «تحلیل رمان "زینب" بر اساس نقد فمینیستی» اثر حسین ابویسانی و فاطمه کاری (پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۶/۶۲، شماره چهار، صص ۷-۲۸) صورت پذیرفته که نتایج این پژوهش نشانگر آن است که این رمان بازتابی از اندیشه‌های فمینیسم است که محمدحسین هیکل به‌خوبی آن‌ها را در صحنه صحنه این رمان به تصویر کشیده است.

پژوهشی با عنوان «نقد فمینیستی رمان‌های «بنات الرياض» اثر رجاء الصانع و «عادت می‌کنیم» اثر زویا پیرزاد تألیف حسین نجاتی، رسول بلاوی و علی خضری (پژوهش ادبیات معاصر جهان، دوره ۲۶، شماره یک، بهار و تابستان ۱۴۰۰، صص ۲۱۵-۱۹۲) به نگارش درآمده که نتایج این پژوهش حکایت از آن دارد که زنان در هر دو رمان، زنان آزاده‌ای می‌باشند که در برابر ظلم و ستم جامعه مردسالار ایستادگی نموده و به دفاع از حقوق خویش برمی‌خیزند.

در خصوص فمینیسم روانکاوانه نیز برخی پژوهش‌ها انجام شده از جمله:

- خوانش روانکاوانه و فمینیستی رمان طوبی و معنای شب اثر شهرنوش پارسی‌پور و رمان به رنگ ارغوان اثر آلیس واکر (براساس روانشناسی لاکان)، زینب الیاسی، پایان‌نامه ارشد، دانشگاه لرستان، ۱۳۹۳ش. هدف این مطالعه ساختارشکنی و از نو سازی مفهوم فلوگوستریزم لاکان، دوباره تعریف کردن مفهوم زنانگی، بازسازی هویت زنانه و نشان دادن چگونگی کم‌رنگ شدن نقش مردسالاری و فلوگوستریزم در شکل‌گیری هویت زن در این دو رمان است.

- تحلیل فمینیستی رمان «دل فولاد» منیرو روانی پور بر اساس نقد روانکاوانه فردیت یونگ، فرشته ناصری، تفسیر و تحلیل متون زبان و ادبیات فارسی (دهخدا) دوره ۱۲ تابستان ۱۳۹۹ شماره ۴۴. این جستار می‌کوشد بررسی کند روانی‌پور در ساختار کلام و شخصیت‌پردازی افسانه از چه تمهیداتی بهره برده و تا چه حد با استفاده از عناصر خودآگاه و ناخودآگاه و نمادهایی چون دیکتاتور، سوارکار و درخت نارنج، به وحدت ابعاد شخصیت و دستیابی به فردیت پرداخته است؛ امری که می‌توان آن را از منظر روان‌کاوی فروید تحلیل کرد.

خلاصه رمان

از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمینیسم... بلاسم محسنی*،...

این رمان تقابل سنت و مدرنیته را به نمایش می‌گذارد و از فاصله طبقاتی و نقش آن در پیشرفت و پسرفت انسان پرده برمی‌دارد و اینکه تا چه اندازه در تعیین سرنوشت آدمی نقش ایفا می‌نماید. این رمان شخصیت‌های اصلی و فرعی زیادی دارد و به‌خوبی و با قلمی شیوا به توصیف شخصیت‌ها و صحنه‌ها می‌پردازد، چنانکه گویی همگام با نویسنده در تک‌تک لحظه‌ها زیسته‌ایم. شخصیت‌های اصلی داستان عبارت‌اند از: دختر عامر، زهور، کحل و عمران، سمیه، منصور ولیکن داستان عمدتاً از زبان زهور روایت می‌شود و وی به بازگو کردن خاطرات خود و دیگر اعضا می‌پردازد. عنصر محوری این رمان، عشق می‌باشد و درون‌مایه اصلی آن را تشکیل می‌دهد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

با توجه به آن‌که این رمان به‌خوبی جامعه عمان را از گذشته تا به امروز به تصویر کشیده و از شخصیت‌پردازی دقیق و ژرفی برخوردار است و از تقابل سنت و مدرنیته و از ظلم و ستمی که در حق زنان روا گشته پرده برمی‌دارد، ضرورت و اهمیت چنین پژوهشی را از منظر جامعه‌شناسانه و فمینیسم تبیین می‌نماید.

مروری بر ادبیات و مبانی نظری

فمینیسم به‌عنوان جنبش و نظریه اجتماعی-سیاسی، هدف خود را بر نقد ساختارهای مردسالارانه و ایجاد برابری جنسیتی متمرکز کرده است. «باوجود آن‌که تعریف یا مفهوم واحد و مشخصی برای فمینیسم وجود ندارد، می‌توان آن را مجموعه‌ای از اندیشه‌های به‌هم‌پیوسته دانست که در قالب یک جنبش اجتماعی یا یک موضع اجتماعی تغییرخواهانه شکل گرفته است. این مفهوم درمجموع معنایی گسترده دارد که بر مطالبه حقوق سیاسی و قانونی زنان، استوار است. (المساعد، ۲۰۰۰: ۱۰)

«معتقدان به فمینیسم به وضعیت زنان در جامعه انتقاد دارند و خواهان رفع تبعیض‌های حقوقی و جنسیتی آنان با مردان هستند. همه فمینیست‌ها می‌خواهند که زنان به حق واقعی خود و وضعیت مطلوب برسند» (پورعابد، بحری و بلاوی، ۱۴۰۱: ۱۲۰)

از نظر رویکردهای نظری، چند شاخه اصلی در فمینیسم قابل ذکر است:

۱. فمینیسم لیبرال: بر تغییر قوانین و برابری فرصت‌ها تأکید دارد (Tong, 2009:32)

۲. فمینیسم رادیکال: مردسالاری را ریشه همه اشکال ستم می‌داند (Firestone, 1970:11).

٣. فمینیسم مارکسیستی/سوسیالیستی: پیوند ستم جنسیتی با نظام سرمایه‌داری را تحلیل می‌کند (Hartmann, 1979: 44).

٤. فمینیسم پسااستعماری: بر تجربه زنان در جوامع غیرغربی و اثرات استعمار متمرکز است (Mohanty, 2003: 45).

در حوزه ادبیات، رویکرد فمینیستی به نقد متون، بر آشکارسازی کلیشه‌های جنسیتی، بررسی بازنمایی زنان و تحلیل عاملیت آنان متمرکز است (Showalter, 1985:131). در ادبیات عرب، این رویکرد به‌ویژه در آثار نویسندگانی چون نوال السعداوی، احلام مستغانمی و جوخه الحارثی جلوه یافته است.

درباره آثار جوخه الحارثی، پژوهش‌ها نشان داده‌اند که او با روایت‌های چندصدایی و تمرکز بر شخصیت‌های زن، تجربه زیسته زنان عمانی را در بستر سنت و مدرنیته بازنمایی می‌کند (Al-Rawi, 2021:57). هرچند مطالعه مستقلی بر رمان نارنجه از منظر فمینیستی کم‌تر انجام شده، اما برخی مقالات به بررسی حضور مفاهیمی چون خشونت خانگی، محدودیت‌های اجتماعی و مقاومت زنان در آثار او پرداخته‌اند (Al-Mahrouqi, 2020: 88).

فمینیسم روان‌کاوانه^۱

فمینیسم روان‌کاوانه شاخه‌ای از نظریه فمینیستی است که با استفاده از مفاهیم روان‌کاوی (به‌ویژه اندیشه‌های فروید و لاکان) به تحلیل ریشه‌های ناخودآگاه سلطه‌ی مردانه و شکل‌گیری هویت جنسیتی می‌پردازد.

زنان و اشتغال

اشتغال زنان یکی از موضوعات پرچالش در مباحث اجتماعی دوران معاصر به شمار می‌رود که موافقان و مخالفان مختلفی داشته است. از نظر موافقان اشتغال زنان نقش بسیار مهمی در توسعه فردی و اجتماعی دارد. کار کردن زنان باعث افزایش استقلال اقتصادی، اعتمادبه‌نفس و مشارکت فعال آن‌ها در تصمیم‌گیری‌های خانوادگی و اجتماعی می‌شود.

«فمینیست‌های موج اول خواستار آموزش بهتر و استقلال مادی برای زنان بودند» (قادری، ۱۳۸۵: ۱۱۹-۱۲۰) چراکه آنان معتقدند «درآمدی که از کار به دست می‌آید، برای زن مهم است به‌ویژه

^۱ Psychoanalytic Feminism

از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمینیسم... بلاسم محسنی*،...

برای زنان مجرد، زنان سرپرست خانوار و زنان خانواده‌های تنگدست. این درآمد ضمناً زنان را در خانوار از توان اقتصادی بیشتر و پولی که از آن خودشان است بهره‌مند می‌سازد، آنان با مشارکت در اقتصاد خانوار از قدرت بالنسبه بیشتری برخوردار می‌شوند» (آبوت و والاس، ۱۴۰۱:

۱۸۹)

و بنابراین زنان با اشتغال می‌کوشند ساختارهای جامعه مردسالار را بر هم زده و با دست یافتن به استقلال مادی از یوغ بردگی مردان رها گردند و آزادانه آن‌طور که تمایل دارند به زیست خود ادامه دهند. در رمان نارنجه، دو شخصیت ریا و رایه که از ابتدا سربار دیگران بوده‌اند، پس از مرگ پدرشان، مدتی را نزد الثریا و خانواده‌اش می‌گذرانند ولی پس از آنکه میان آنان و دختر عامر رقابت پررنگ‌تر شده و عرصه بر آن‌ها تنگ گشته و روزبه‌روز هرچه بیشتر خوار و خفیف می‌گردند، به خانه خود بازگشته، آن را بازسازی و تعمیر نموده و باوجود نقص جسمی با پرداختن به اموری چون زراعت و باغبانی، فروختن لبنیات، خیاطی و گرفتن روزه برای مردم بر مشکلات اقتصادی خود فائق آمده و می‌توانند روی پای خویش بایستند و آزادی عمل کسب نمایند:

«تدبرت ریا و رایه کیف تحولان البيت المهجور المهدم إلى غرفة صالحة للسكن، و كيف تحولان ساقية الفلج لإرواء مزرعتهم الصغيرة الميته. جمعتا أموال أجرة الصوم عن الآخرين مع أموال الخياطة واشترتا الطين لترميم الغرفة، و فسانل النخل لزراعة الحقل. لم تمنعهما حدة ریا و لا قصر نظر رایه من الخدمة ليلا و نهارا، اكملتا بناء الغرفة في زاوية البيت المهدم فاکتفتا بها، و زرعتا الموز، المانجو، الطماطم، الليمون، البصل و البرسيم إلى جانب النخل، و في غضون سنتين كانت لهما بقرة تدر الحليب، فكانتا تبيعان اللبن و السمن و الجبن، و تواصلان الخياطة و الصوم بالأجرة، و تعيشان مستقلتين» (الحارثي، ۲۰۱۷: ۹۶-۹۵)

در این رمان شاهد اشتغال مؤثر زنان هستیم آن‌جا که دختر عامر پس از نگاه شهوت‌آلود فروشنده شال به او که خبر از پیشنهادی بی‌شرمانه دارد فریاد می‌زند که من دختر عامر هستم و بدین‌سان ارزش، قدر، منزلت و جایگاه ویژه خویش را به فروشنده یادآوری کرده و با عصبانیت مغازه را ترک می‌نماید و در عوض می‌کوشد با کار کردن مبلغ موردنیاز برای خرید شال مصر را فراهم نماید. می‌بینیم که زنان از حالت ابژگی رها شده و اجازه نمی‌دهند با آنان به‌مثابه یک ابژه جنسی رفتار شود که این مسئله خود خیزشی علیه هنجارهای جامعه مردسالار می‌باشد که مردان به‌عنوان

سوژگان فعال جامعه، زنان را به عنوان ابژه به بردگی می گیرند که این مسئله بردگی در انحاء مختلف تجلی می یابد: بردگی جنسی، بردگی اقتصادی و... و بنابراین دختر عامر با اشتغال و کار کردن می کوشد ساختارهای جامعه مردسالار را تغییر داده، از قیدوبندهای موجود گریخته و به عنوان یک کنشگر خود زمام امور را به دست گیرد. این مسئله همچنین بیانگر مقاومت در برابر بهره کشی جنسی بوده و جلوه گر بازپس گیری کرامت انسانی زن می باشد.

«ولكنها أدركت أن شيئاً خسيساً يراد منها، أن هناك مساومة ما، اعتزت بابيها الذي طردها «أنا بنت عامر» صرخت بالجملة مرارا و هي ترمي المصار في وجهه و تهرب من الدكان. بعد يومين جاءت إليها أخت صاحب الدكان بمصر مزخرف بدوائر بنية فأكملت أخت صاحب الدكان: «خذيها بالصبر لكن لازم تردى القرشين قبل العيد» (الحارثي، ٢٠١٧: صص ١٩-١٨)

انواع خشونت و کارکرد آن در نقد فمینیستی

خشونت جنسی: یکی از محورهای اصلی در نقد فمینیستی خشونت جنسی می باشد که به مثابه ابژه ای در راستای حفظ و تداوم نظام مردسالارانه و انقیاد زنان به خدمت گرفته می شود. «خشونت جنسی یکی از ابزارهای اصلی نظام مردسالاری برای ساکت کردن، کنترل کردن و مرعوب کردن زنان است، چه در عرصه ی خانواده، چه در جنگ و چه در نهادهای قانونی» (Bunch, ١٩٩٤: ١٠) این خشونت می تواند در حیطه ی زندگی خصوصی، زناشویی، خانوادگی و... رخ دهد (دانش و همکاران، ١٣٩٦: ٥٢) خشونت جنسی انواع مختلفی دارد به عنوان مثال انجام رابطه همراه با اذیت و آزار شریک جنسی، تجاوز و... یا حتی عدم رضایت او از برقراری رابطه نیز در این زمره قرار می گیرد. همان طور که پیش از این ذکر شد یکی از انواع مصادیق خشونت جنسی تجاوز می باشد. و گاهی خشونت جنسی به صورت تجاوز نمود می یابد. سوزان براون میلر فمینیست آمریکایی معتقد است: «تجاوز، نه تنها کنشی جنسی، بلکه ابزار ترور جنسیتی است؛ هشداری دائمی از سوی تمام مردان به تمام زنان، مبنی بر اینکه جایگاهشان پایین تر است» (Brownmiller, 1975).

تجاوز جنسی یکی از مسائلی است که روان زنان را به شدت تحت تأثیر قرار داده و آنان را آزرده و پریشان خاطر می سازد و سبب می شود آنان دچار اختلال استرس پس از سانحه شوند و بنابراین موجب می شود که آنان «در اثر کابوس ها و فلاش بک ها با پاسخ های تکانشی شدید به این مسئله

از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمینیسم... بلاسم محسنی*،...

پاسخ دهند» (رسولی تبار و فیروزآبادی، ۱۴۰۱: ۶۴) و این چنین با اجتناب کردن و مکانیسم فرار با تعارضات موجود به نبرد برخیزند.

در رمان «نارنج» شاهد آن هستیم که زن کولی پس از آنکه وارد خانه‌ی حمید که پسر می‌باشد است می‌شود، حمید به وی تجاوز می‌نماید و زنانگی‌اش را به یغما می‌برد، سپس برای آن که وی را راضی نگه دارد تا به دیگران چیزی نگوید سکه پولی را در کف دستش می‌نهد و این اتفاق موجب می‌شود زن کولی دچار اختلال استرس پس از سانحه گردد و در اثر یادآوری کابوس تجاوز و فلاش‌بک‌ها و نشخوارهای فکری در مورد این مسئله با خودکشی و مکانیسم فرار به این مسئله خاتمه دهد.

«خرجت المرأة من بيتنا، كانت تدوس الحصى بقدميها الخافيتين، أومأت لي سمية، فخرجنا في أثرها. لاحقناها في كل الحواري دون أن ترانا. تأخرت كثيرا في بيت حميد الأرملة، حتى كدنا نساها و ننشغل بالمطاردات في الحارة، ولكنها خرجت أخيرا تشد شالها عليها، و تنظر لعملة لامعة في يدها... المغرب صاف في ذاكرتي، و الجنة. العجربة بالوشم الأخضر و الحلقة الفضية نفتوحة العينين و الدم يتدفق من صدرها» (الحارثي، ۲۰۱۷: ۱۵۲-۱۵۱)

خشونت روانی: «رفتار خشونت‌آمیزی که شرافت، آبرو و اعتماد به نفس زن را خدشه‌دار می‌کند» (اعزازی، ۱۳۸۳: ۲۰۹) نادیده گرفتن نیز نوعی خشونت روانی است چرا که اعتماد به نفس زن را پایین آورده و وی را بی‌ارزش می‌سازد. در این رمان شاهد آن هستیم که عمران با آن که رابطه‌ای عاشقانه میان او و کحل حکم فرماست و کحل به خاطر او از تمامی نیازهای خود گذشته و حتی با خانواده خودش وداع کرده تا فقط عمران از آن وی باشد و حتی با وجود اینکه صیغه‌ی محرمیت میان آن دو جاری گشته و قرار است به زودی با یکدیگر ازدواج نمایند؛ عمران پس از مرگ پدرش که او را رقیبی برای خود می‌دید و به سبب حل نشدن عقده ادیپ، احساسات پاک کحل را نادیده انگاشته و بی‌خبر وی را ترک می‌گوید که این مسئله به سان صاعقه‌ای بر روان رنجور کحل فرود آمده و می‌تواند در آینده مسئله شیزوفرنی را برای او رقم زند چرا که وی برای باورپذیری عدم حضور عمران، مجبور است یا از مکانیسم انکار استفاده نماید و به خود بقبولاند که اصلاً رابطه‌ای در کار نبوده و آن قدر این مسئله را به صورت نشخوار فکری تکرار نماید تا باورپذیر گشته و از طریق حک شدن در ناخودآگاه بتواند بر محرومیت ناشی از فقدان

حضور عمران کنار آید و یا اینکه دچار اسکیزوفرنی گشته و با توهم حضور معشوق بتواند روان فروپاشیده خویش را سروسامان بخشد.

«سافر عمران إلى قريته التي بلا اسم في ريف باكستان ففقدت كحل توازنها. أرادت ان تكتب له المكاتيب التي تتحدث عنها الأغاني أرادته أن يعرف، و هو في عزله و ضيقه بالحياة الضيقة الشحيحة، إن روحها ترف عليه، إنما لا تقدر على تغيير سطر في كتابه، لكن أصابعها تطول حتى تلمس شعره و تمسده. أرادت أن تحكي له عن الشوق. كيف يحرق، يحرق حقيقة، تفاجئك اللسعة في أعرق نقطة من قلبك، و لا تفهم المجاز» (الحارثي، دون تا: ١٤٥) و «سافر عمران بالغ الشاعرية و بالغ القسوة، مظهرها أقسى درجات اللامبالاة تجاه البشر و مخفيا اهتماما مشبوبا بهم. سافر حين أغلق الموت عيني أبيه. حين مات هذا الأب و انتفى الخطر، تخرج عمران و سافر على التو إلى قريته ليكون رجل البيت» (الحارثي، ٢٠١٧: ١٤٦-١٤٥)

«خشونت فیزیکی، شیوه‌های آزار و اذیت جسمانی، ضرب و جرح، کشیدن مو، سوزاندن، گرفتن و بستن، زندانی کردن، اخراج از خانه، کتک‌کاری مفصل، محروم کردن از غذا، سیلی زدن، لگد و مشت زدن، کشیدن و هل دادن، محکم کوبیدن در، بر هم زدن سفره و میز غذا، شکستن اشیای منزل و مانند آن را در بردارد» (رشید، بیات و توفیقی، ٧٩: ١٤٠٢) در نقد فمینیستی، خشونت فیزیکی به عنوان یکی از جلوه‌های سلطه مردسالارانه بر بدن زن و تملک طلبی وی و همچنین ابزاری برای تحقیر و کنترل زن شمرده می‌شود. خشونت جسمی، نه تنها به بدن زن آسیب می‌رساند، بلکه روان وی را دستخوش تغییر ساخته، امنیت روانی وی را دچار نابودی ساخته و حتی در مواردی وی را مستعد فروپاشی روانی می‌نماید. زنان قربانی خشونت جسمی معمولاً دچار اضطراب و ترس مزمن، افسردگی، اختلال استرس پس از سانحه گشته و اعتماد به نفس و عزت نفسشان رو به نیستی می‌گراید. سعداوی در کتاب خویش تحت عنوان «المرأة والجنس» بیان می‌دارد: «زنانی که قربانی خشونت جسمی می‌گردند، نه تنها درد بدنی، بلکه احساس بی‌پناهی و نابودی امنیت روانی را تجربه می‌نمایند» (سعداوی، ١٩٧٢: ٦٤)

در رمان «نارنج» شاهد آن هستیم که شخصیت سمیه قربانی خشونت جسمی گشته است؛ چراکه همسرش بارها و بارها وی را کتک زده، وسایل منزل را شکسته و بدین‌سان با حربه خشونت فیزیکی بر سمیه تسلط یافته، وی را کنترل نموده و اقدام به تهدید و ارباب وی می‌نماید تا سمیه را وادار نماید در جهت خواسته‌های او گام برداشته و جای هرگونه لغزشی را بگیرد که این

مسئله نه تنها جسم سمیه، بلکه روان وی را در هم می شکند و موجب می گردد پس از آنکه شوهرش غرق می گردد وی دچار اختلال استرس پس از سانحه گشته و چون دچار اضطراب و سردرگمی گشته در عمل نتواند هیچ گونه اقدامی انجام دهد و فقط دچار شوک روانی-عاطفی گردد. همچنین چون امنیت روانی وی دستخوش تغییر گردیده، به جای آن که مرگ شوهر برای وی رهایی و آزادی بیاورد، فرسودگی روانش (همان گونه که در رمان اشاره شده که سمیه پس از ازدواج از زنی پرشور، سرزنده، پویا و کنشگر به زنی مغموم، پریشان، افسرده، منفعل و درمانده تبدیل می گردد) باعث می شود که حتی پس از حذف عامل خشونت (مرگ همسرش) روان وی اسیر در قیدوبندهای این خشونت باشد و در ناباوری به سر برد. همان گونه که جودیت هرمان بیان می دارد: «تجربه خشونت بدنی، حتی پس از پایان آن، به شکل شوک و آسیب روانی در حافظه بدن و ذهن زن باقی می ماند» (Herman, 1992: 82) و این دقیقاً همان وضعیتی است که سمیه در رمان دچار آن گشته، مرگ به مثابه ی پایان خشونت و رهایی نیست، بلکه خود آغازگر بحران روانی در اشکال دیگر است. در این رمان، سمیه باشوک و فروپاشی روانی به این وضعیت خاتمه می دهد؛ چراکه منفعل عمل کرده و به جای آن که کمک بخواهد یا خود دست به اقدامی زند، دچار بی اختیاری ادرار می گردد.

«في أيام الزواج الاولى، كان في تايلند لقضاء شهر العسل، حيث رمى ثمرة الباباي على الشرفة الزجاجية لغرفة الفندق، و نبضت عروق صدغيه، لكنه لم يرفع صوته. ذهلت سمية العروس، و حين حاولت مناقشة الحادثة معه أسكتها بقبضة يده على فمها. قبل أن يعودا من تايلند، كان قد كسر مزهرية و طبقين و كوبا و الإصبع الأصغر في يدها اليمنى» (الحارثي، ٢٠١٧: ٦٦)

این شاهد مثال مصداق بارز خشونت فیزیکی می باشد؛ چراکه پس از آسیب زدن به بدن سمیه و شکستن انگشتش و ضرب و شتم وی، شکستن ظروف و پرتاب کردن پاپایا، که نشانگر عدم تسلط روانی شوهر سمیه بر خویشتن می باشد، با بستن دهان سمیه به هنگام مشاجره و اعتراض، آن چنان وی را از سوژه به ابژه تبدیل می نماید که سمیه پویایی خویش را از دست داده و دچار روان رنجوری گشته و در موقعیت های حساس، به جای کنشگری، ایستا، منفعل و درمانده می شود. همان گونه که در شاهد مثال بعدی مشاهده می شود، سمیه در مواجهه با اضطراب و شوک شدید،

به سطحی ابتدایی تر از واکنش بازگشته و با مکانیسم واپس روی به موقعیت اضطراب آور پاسخ می دهد و کنترل جسمانی و کنش مندی خود را از دست می دهد.

«انزلق فجأة. وقفت سمية. كان زوجها لا يجيد السباحة وكانت قدمه قد ظلت إلى بركة العميقة المعتمة كان رأسه يعلو و يهبط في الماء و هو يعارك الماء محاولا الاستنجاد بها. تجمدت سمية. لفحتها رائحة حادة من البول منبعثة من ثيابها و لم تتحرك. انتشلوه من الماء كان منتفخا ولكنه كان قد مات. حين انتبهوا إلى سمية كانت ماتزال واقفة وقفعتها تلك.»

و این گونه است که سمیه در اثر خشونت های مستمر از سوی شوهرش، هنگامی که شوهرش در حال غرق شدن است، به جای درخواست کمک از دیگران در راستای نجات همسرش، آن چنان دچار فروپاشی روانی گشته که منفعل و درمانده عمل نموده و دچار ایستایی و جمود و شوک شده و نشانه هایی از واکنش پس از سانحه را بروز می دهد و بنابراین، خود را خیس می نماید؛ واکنشی که می توان آن را نشانه ای از شدت اضطراب و فروپاشی کنترل جسمی و روحی - روانی وی در مواجهه با موقعیت بحرانی دانست.

کودک همسری

یکی از انواع خشونت جنسی، پدیده کودک همسری می باشد؛ چراکه دختر هنوز به بلوغ جنسی، فکری، روانی، عاطفی و هیجانی نرسیده و بدن و روان وی آمادگی لازم برای برقراری رابطه جنسی را ندارد و این در حالی است که با وی به مثابه یک ابژه جنسی رفتار می شود و بنابراین این رابطه از حالت تعادل و توازن خارج گردیده و بستری از نابرابری قدرت بر اثر جنسیت را به نمایش می گذارد. «کودک همسری شکلی از خشونت جنسی علیه دختران است که معمولاً منجر به نقض حق آموزش، سلامت، و رشد شخصی آنها می شود» (UNICEF, 2009: 7) «فمینیست های رادیکال کودک همسری را مصداق آشکار تجاوز نهادینه شده می دانند که بدن زن را ابزار رضایت جنسی مرد و تولید مثل در بستر سلطه ی قانونی می سازد. آنها این پدیده را ادامه ی همان منطق مالکیت مردانه بر بدن زن می دانند» (MacKinnon, 1989: 195).

در رمان نارنجه شاهد آن هستیم که الثریا در سن یازده سالگی با آن که کودکی بیش نیست به عقد مردی بالاتر از شصت سال که جای پدر بزرگ اوست، در می آید، حال آن که هنوز در دنیای کودکانه خویش سیر می نماید، عروسک بازی می کند و به لی لی بازی می پردازد، ولی شب هنگام که همسرش می آید، مجبور است نقاب بزرگ سالی را بر چهره ی معصومانه خود زده و حمام

از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمینیسم... بلاسم محسنی*

رفته و در اتاق خواب به سان زنان اغواگری کرده و چهره‌ی دیگری از خود به نمایش گذارد، حال آن‌که کودکی بیش نیست و از این رو هنگامی که شوهرش می‌میرد شادمان می‌گردد، چراکه می‌تواند دوباره به دنیایی بازگردد که از آن خود اوست که این مسئله کودک همسری به مثابه خشونت جنسی می‌باشد؛ چراکه بدن الثریا بدون میل و خواست قلبی وی پیش از آن‌که به بلوغ روانی، عاطفی، جنسی و... رسیده باشد به تملک مردی بسیار بزرگ‌تر از او درمی‌آید تا با او به عنوان یک ابژه جنسی رفتار نماید. مسئله کودک همسری موجب می‌گردد الثریا در سنین بزرگ‌سالی دچار روان‌پریشی، افسردگی، اختلال اضطراب پس از سانحه و اختلال اضطراب ضداجتماعی و آگورافوبیا گردد و دچار شخصیت اسکیزوئید شود.

«زوجها الأول خطبها و هي في التاسعة، و دخل عليها و هي في الحادية العشرة و هو في أواخر الستين. كانت ماتزال تخرج بضفائرها لتلعب مع البنات في الشارع، يجمعن الأعواد و الخيوط و بقايا الأقمشة و يصنعن بها الدمى، يرسمن خطوط لعبة «الليتي» و مربعاتها على الأرض و يحجلن، و كانت حماقها تضطر بسحبها قبل المغرب و إخفاء دماها الخشبية و تحميمها لتتحول إلى امرأة في الليل، كانت تخاف من زوجها، لم تفهم أبدا لماذا يفعل ما يفعله بما كل الليلة، و لماذا لا تستطيع اللعب مع صديقاتها في وجوده. و حين مرض و مات فرحت لأن حماقها لن تخبي الدمى الخشبية و تونجها على تعفير ملابسها بالتراب» (الحارثي، ۲۰۱۷: ۲۹)

همان‌گونه که جودیت هرمان بیان می‌دارد: «تجربه خشونت بدنی، حتی پس از پایان آن، به شکل شوک و آسیب روانی در حافظه بدن و ذهن زن باقی می‌ماند» (Herman, 1992: 82) و این دقیقا همان وضعیتی است که سمیه در رمان دچار آن گشته، مرگ به مثابه‌ی پایان خشونت و رهایی نیست، بلکه خود آغازگر بحران روانی در اشکال دیگر است. در این رمان، سمیه باشوک و فروپاشی روانی به این وضعیت خاتمه می‌دهد؛ چراکه منفعل عمل کرده و به جای آن‌که کمک بخواهد یا خود دست به اقدامی زند، دچار بی‌اختیاری ادرار می‌گردد.

تقابل و رقابت زنان با یکدیگر

یکی از مصادیقی که به روابط زنان با زنان اشاره دارد، کلیشه‌های جنسیتی می‌باشد، بدین معنا که زنان در برابر هم‌جنسان خود آشکارا یا نهان نوعی خشونت و سنگدلی نشان داده و هیچ خطا و اشتباهی را از آنان نپذیرفته و در مورد تصاحب مردان نیز می‌خواهند گوی سبقت را از یکدیگر برابند.

و در زنان خشمی ازدها گونه علیه هموعانشان زبانه می کشد که هرآینه مترصد فرصت اند تا بر وجود یکدیگر روانه ساخته و خاکستری برجای گذارند، خاکستری که روح و روان آنان را به شدت آزرد و زخمی ساخته و تروماهای عمیقی را در پیکر نحیفشان برجای می گذارد که ازجمله آنها می توان به ایجاد طرح واره های متعدد ازجمله نقص / شرم، انزواطلبی و کمال طلبی اشاره نمود.

«هر زنی باید بپذیرد که زنان به طور طبیعی، پرخاشگر و رقابت جو هستند و زنانی که تحت ستم بوده اند نیز دچار خشمی درونی اند، به طوری که گرایش دارند خشم خود را متوجه یکدیگر کنند. این اعتراف ممکن است به هر زن کمک کند در مورد انتظارات خود از سایر زنان، واقع بین تر باشد و از محدودیت های خود نیز آگاه شود» (چسلر، ۱۳۸۹: ۱۵) و در همین راستا باید اشاره کرد درحالی که «انسان های مذکر یاد گرفتند که به نحوی چشمگیر با یکدیگر متحد شوند، انسان های مؤنث یاد گرفتند که به مذکرها، یا حامیان خود اعتماد کنند نه مؤنث ها» (چسلر، ۱۳۸۹: صص ۸۲ و ۸۳) چراکه «انتقال زنان از حاشیه به مرکز بازارکار به محو تدریجی یا حتی نابودی مردسالاری سرمایه دار می انجامد» (تانگ، ۱۴۰۰: ۳۰۷)

در رمان نارنجه مصادیق بسیاری برای این تقابل وجود دارد مثلاً آن که دختر عامر هنگامی که پس از بازگشت از سفر متوجه حضور ریا و رایه می گردد، درصدد جنگ با آنان برمی خیزد و از سر رشک و حسادت شرایط را به گونه ای رقم می زند که آن دو منزل سلمان را ترک گویند. ضمن آن که حضور دوقلوها (ریا و رایه) موجب می گردد عقده ادیب (عشق به منصور که چون دختر عامر دایه اش محسوب می گردد به مثابه مادرش است) که در وجود وی نهادینه گشته فعال شده و ریا و رایه را به مثابه رقیبانی سرسخت و جان سخت برای خود ببیند و بنابراین در جهت اخراج آنها از منزل سلمان از هیچ کوششی فروگذار ننموده، برای خویشتن قلمرویی تعیین نماید که فقط مختص خودش بوده و تا زمان عزیمت ریا و رایه از پای ننشیند.

«تسمرت مکانها و هي تواجه غريبتها لأول مرة، لكن نظرة التصميم في عيني ریا و رایه لم تفتها، كما تحت جلد النمر معلقا على الجدار، بدا كل شيء واضحا بدون كلمة واحدة: إنها الحرب. انطلقت الحرب، صامته ولكن شرسة، رسمت بنت عامر للأختين حدود تحركاتهما في البيت، لم تسمح لهما بدخول مطبخها، و لا بلمس أشجارها التي زرعته، و لا بتوجيه ملامة

واحدة لمنصور، ابنها. و ردت عليها ریا و رایة بإظهار ملابسهما المبخرة، وطققة القبايب الخشبية، و...» (الحارثي، ۲۰۱۷: ۹۴-۹۳)

افزون بر این، «جنگ خاموش» توصیف شده در متن، صرفاً تقابلی شخصی نیست، بلکه بازتابی از کشمکش بر سر قدرت، مالکیت و هویت در فضای زنانه خانه است. محدودسازی حرکت ریا و رایه، منع ورود به مطبخ و ممنوعیت دست زدن به درختان کاشته شده، همگی نشان دهنده تلاش بنت عامر برای تثبیت اقتدار مادری و حفظ جایگاه نمادین خویش در برابر حضور تهدیدآمیز دیگری است. از این منظر، خانه به مثابه میدان نبردی روانی و نمادین عمل می کند که در آن مرزهای تعلق و طرد بازتعریف می شوند و شخصیت بنت عامر در واکنش به این تهدید، هویت خود را از خلال اعمال سلطه و کنترل بازسازی می کند.

نتیجه گیری

این جستار ما را به دستاوردهای زیر رساند:

در این رمان زنان با اشتغال سعی در بر هم زدن قوانین جامعه مردسالار دارند و با دست یافتن به استقلال مادی از یوغ بردگی مردان رها می گردند و زنانی که با آنان به مثابه یک ابژه جنسی در جهت برآوردن خواسته های مردان رفتار گشته، اکنون از حالت انزوا و انفعال درآمده، پویا و کنشگر گشته و از عاملیت برخوردار می گردند و در جهت بازپس گیری کرامت انسانی خود و قدر و منزلت خویش گام برداشته و حتی نقص جسمی موجب عدم کار و تلاش آنان نمی گردد. همان گونه که تک چشمی دختر عامر و گوژپشتی ریا و کم سویی رایه مانعی برای پیشرفت آنان نمی باشد و آنان در این زمینه تا بدانجا پیش می روند که رشک و حسد زنان را برمی انگیزند. در مورد خشونت جنسی باید گفت در رمان به دو صورت تجلی می یابد: ۱- به صورت تجاوز به زن کولی توسط حمید که پسری مجرد است، که موجب می گردد زن کولی دچار اختلال پس از سانحه گشته و در اثر عدم تحمل فاجعه هولناک تجاوز و مرور فلاش بک ها دست به خودکشی زند؛ چراکه امنیت جسم و روحش به عنوان یک زن به مخاطره افتاده است. ۲. به صورت کودک همسری که به مثابه ی خشونت جسمی می باشد، باید خاطر نشان ساخت که کودک همسری نیز درست به مانند تجاوز موجب می گردد با زنان به مثابه یک ابژه جنسی رفتار گردد و سبب از دست رفتن سلامت روان ایشان می گردد؛ همان گونه که رمان می بینیم این پدیده باعث می گردد الیثیا دچار افسردگی و روان پریشی (پس از تولد منصور)، اختلال اضطراب پس از سانحه (در اثر

رابطه جنسی زود هنگام)، اختلال اضطراب ضد اجتماعی، آگورافوبیا و سبب شکل گیری شخصیت اسکیزوئید در وی گردد. خشونت روانی که مصداق بارز آن ترک کردن کحل از سوی عمران می باشد، موجب می گردد کحل در اثر نادیده گرفتن، تحقیر و بی ارزش ساختن احساس پاکش توسط عمران دچار فروپاشی روانی گشته و یا برای فراموشی به مکانیسم انکار روی آورده و وجود رابطه عاشقانه را انکار نماید و یا دچار اسکیزوفرنی (شیزوفرنی) گشته و با توهم حضور معشوق (عمران) بتواند روان فروپاشیده خویش را سروسامان بخشد، چراکه این مسئله به سان صاعقه ای بر روان رنجور کحل وارد آمده است. خشونت فیزیکی که مصداق آن شخصیت سمیه می باشد که بارها توسط همسرش کتک خورده و روحش نیز به مانند جسمش به بند کشیده شده است، وسایل منزلش آسیب دیده و به سبب رهایی از خشونت فیزیکی مجبور است از تمامی دل بستگی ها و تعلقاتش دست بشوید و در نتیجه روانش رنجور گشته است، نشانگر آن است که خشونت فیزیکی موجب انفعال و درماندگی سمیه گردیده، عملاً او را به حاشیه رانده و دچار فروپاشی روانی نموده و مستعد اختلالات روانی بی شماری نماید تا حدی که پس از مرگ همسرش یعنی حذف عامل خشونت فیزیکی مدت ها در شوک و ناباوری به سر برده و بحران روانی در اشکال دیگر در شخصیت سمیه بروز یابد که نشانگر روان نژندی وی پس از این حوادث ناگوار می باشد.

در مورد تقابل و رقابت زنان با یکدیگر باید گفت این مسئله بیشتر برخاسته از حل نشدن عقده ادیپ در وجود دختر عامر می باشد که ریا و رایه را به منزله ی رقیبانی سرسخت برای خود می بیند و این حسادت تا بدانجا پیش می رود که دستاوردهای ریا و رایه را هیچ انگاشته، دائم به آنان رشک ورزیده و حسادت را تا بدانجا پیش می برد که با رفتار و کردار ناپسند خویش آن دو را وادار می نماید منزل سلمان را ترک گویند.

منابع و مأخذ

الف) کتابها

- آبوت، پاملا و والاس، کلا، (۱۴۰۱)؛ *جامعه شناسی زنان*، ترجمه: منیژه نجم عراقی، چاپ هفدهم، تهران، نشر نی.
- تانگ، رزمی (۱۴۰۰)؛ *نقد و نظر: درآمدی جامع بر نظریه های فمینیستی*، ترجمه: منیژه نجم عراقی، چاپ نهم، تهران: نشر نی.

از هژمونی مردانه تا روان نژندی زنان، خوانشی مبتنی بر فمینیسم... بلاسم محسنی*، ...

- الحارثي، جوخة (٢٠١٧)، نارنجة، بيروت: دارالآداب.
- چسلر، فیلیس (١٣٨٩)؛ زن در برابر زن (ناگفته‌هایی در روابط زنان)، مترجم: ساغر عقیلی و فریده همتی، چاپ دوم، تهران: نشر لیوسا.
- رسولی تبار، بهاره و فیروزآبادی، سمیرا (١٤٠١)، آشنایی با انواع اختلالات روانی، چاپ اول، گرگان: انتشارات نوروزی.
- زرافا، میشل (١٣٨٦ ش)؛ جامعه‌شناسی ادبیات داستانی (رمان و واقعیت اجتماعی)، ترجمه: نسرين پروین، تهران: نشر سخن.

- سعداوي، نوال (١٩٧٢)، المرأة و الجنس، القاهرة: دارالمعارف.

- لوکاج، گئورک، (١٣٩٢)؛ نظریه رمان، ترجمه: حسن مرتضوی، چاپ اول، تهران: انتشارات آشیان.
- Al-Mahrouqi, R. (٢٠٢٠). Women's voices in contemporary Omani fiction. Muscat: Omani Writers Association.
- Al-Rawi, A. (٢٠٢١). "Feminist perspectives in Arabic women's literature." Journal of Arabic Literature, ٥٢(١), ٥٥-٧٢
- Brownmiller, S. (١٩٧٥). Against Our Will: Men, Women, and Rape. Simon and Schuster.
- Bunch, C. (١٩٩٤). Sexual Violence: A Strategy of War. Journal of Women's History, ٦(٣), ١٠.
- Firestone, S. (١٩٧٠). The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution. New York: Morrow.
- Hartmann, H. (١٩٧٩). "The unhappy marriage of Marxism and feminism." Capital & Class, ٨(٢), ١-٣٣
- hooks, b. (٢٠٠٠). Feminism is for Everybody. Cambridge, MA: South End Press.
- MacKinnon, Catharine A. (١٩٨٩). Toward a Feminist Theory of the State. Harvard University Press.
- Mohanty, C. T. (٢٠٠٣). Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity. Durham: Duke University Press.
- Showalter, E. (١٩٨٥). The New Feminist Criticism. New York: Pantheon.
- Tong, R. (٢٠٠٩). Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction. Boulder: Westview Press.
- UNICEF. (٢٠٠٩). Child Marriage and the Law.

ب) مقالات

- ابویسانی، حسین و کاری، فاطمه (اسفند ۱۳۹۱) «تحلیل رمان "زینب" براساس نقد فمینیستی»، پژوهشنامه نقد ادب عربی (دانشگاه شهید بهشتی)، دوره ۲، شماره ۴ (۶/۶۲)، صص ۲۸-۷
- اختیاری، مریم، نجفی ایوکی، علی و سیفی، محسن (اسفند ۱۴۰۳) «همسنگی تقابل سنت و مدرنیته در رمان‌های «نارنج» اثر جوخه الحارثی و «سو و شون» اثر سیمین دانشور»، پژوهش‌های ادبیات تطبیقی (دانشگاه تربیت مدرس)، دوره ۱۲، شماره ۴، صص ۲۲۶-۱۹۳
- اعزازی، شهلا (۱۳۸۳ ش) خشونت خانوادگی یا زنان کتک خورده، تهران: نشر سالی.
- افضلی، فرشته و عرب یوسف‌آبادی، عبدالباسط (خريف ۱۴۰۳) نقد فمینیستی رمان «هوی» اثر هیفاء بیطار بر اساس دیدگاه سیمون دوبووار»، مجله الجمعية الإيرانية للغة العربية وآدابها، العدد ال ۷۲، صص ۱۶۶-۱۴۹.
- پورعابد، محمدجواد، بحری، خداداد و بلاوی، رسول (۱۴۰۱ ش) «واکاوی مفاهیم فمینیسم در رمان سیدات القمر اثر جوخه حارثی»، پژوهشنامه زنان، شماره ۲، صص ۱۱۵-۱۴۳.
- دانش، پروانه، شربتیان، محمد حسن، طوافی، پویا (بهار ۱۳۹۶ ش) «تحلیل جامعه شناختی خشونت خانگی علیه زنان و رابطه آن با احساس امنیت در خانه» (مطالعه موردی: زنان ۱۸۵۴ سال شهر میانه)، پژوهش‌های راهبردی امنیت و نظم اجتماعی، سال ششم، ش پیاپی ۱۶، ش اول، صص ۷۲-۴۷.
- رشید، خسرو، بیات، احمد و توفیق، طاهره (تابستان ۱۴۰۲)، «پیش بینی ابراز خشونت فیزیکی بر اساس زودرنجی، تحریک پذیری و تکانشی بودن: نقش میانجی انتظارات اجتماعی و الگوی محیطی خشونت گرا»، فصلنامه پژوهش‌های جرم شناختی پلیس، دوره ۴، شماره ۱۱، صص ۱۰۲-۷۷
- فرید، زهرا و باقری، منیره (بهار ۱۴۰۳) «واکاوی جامعه شناختی مهاجرت در رمان "الاقلاع عکس الزمن" بر اساس نظریه لوسین گلدمن، مجله الجمعية الإيرانية للغة العربية وآدابها (فصلية محكمة)، العدد ال ۷۰، صص ۲۴۸-۲۲۱
- قادری، فاطمه (۱۳۸۵). «نگاهی به جنبش فمینیسم». مجله زن در توسعه و سیاست، سال ۳، شماره ۳، صص. ۱۰۵-۱۲۶.
- مساعد، نوره فرج، ۲۰۰۰، «النسوية، فکرها واتجاهاتها»، المجلة العربية للعلوم الانسانية، مجلد ۱۷ العدد ۷۱. ص ۵۱-۸.
- نجاتی، حسین، بلاوی، رسول و خضری، علی (بهار و تابستان ۱۴۰۰) «نقد فمینیستی رمان‌های «بنات الرياض» اثر رجاء الصانع و «عادت می‌کنیم» اثر زویا پیرزاد، پژوهش ادبیات معاصر جهان، دوره ۲۶، شماره یک، صص ۲۱۵-۱۹۲.

References

- Abbott, P., & Wallace, C. (2022). *Sociology of women* (M. Najm Araqi, Trans.; 17th ed.). Tehran: Ney Publishing.
- Abouyesani, H., & Kari, F. (2013, March). An analysis of the novel *Zeinab* based on feminist criticism. *Journal of Arabic Literary Criticism* (Shahid Beheshti University), 2(4), 7–28.
- Afzali, F. & Arab Yusef Abadi, A. (2024, Autumn). A feminist critique of the novel *Hawa* by Haifa Bitar based on Simone de Beauvoir's perspective. *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature* (Peer-Reviewed Quarterly), 72, 149–166.
- Alharthi, J. (2017). *Narinjah*. Beirut: Dar Al-Adab.
- Chesler, P. (2010). *Woman's inhumanity to woman: Untold truths about women's relationships* (S. Aghili & F. Hemmati, Trans. 2nd ed). Tehran: Liusa Publishing.
- Danesh, P. Sharbatiyan, M. H. & Tavvafi, P. (2017, Spring). A sociological analysis of domestic violence against women and its relationship with the sense of security at home (Case study: Women aged 18–54 in the city of Mianeh). *Strategic Research on Security and Social Order*, 6(1), 47–72.
- Ekhtiari, M. Najafi Ivaki, A. & Seifi, M. (2025, March). Comparing the conflict of tradition and modernity in the novels *Narinjah* by Jokha Alharthi and *Savushun* by Simin Daneshvar. *Comparative Literature Research* (Tarbiat Modares University), 12(4), 193–226.
- El Saadawi, N. (1972). *Al-Mar'ah wa al-Jins* (Woman and sex). Cairo: Dar al-Ma'arif.
- Ezazi, S. (2004). *Domestic violence or battered women*. Tehran: Sali Publishing.
- Farid, Z. & Bagheri, M. (2024, Spring). A sociological analysis of migration in the novel *Al-Iqla' 'Aks al-Zaman* based on Lucien Goldman's theory. *Journal of the Iranian Association of Arabic Language and Literature* (Peer-Reviewed Quarterly), 70, 221–248.
- Ghaderi, F. (2006). A review of the feminist movement. *Women in Development and Politics Journal*, 3(3), 105–126.
- Lukács, G. (2013). *The theory of the novel* (H. Mortazavi, Trans. 1st ed). Tehran: Ashian Publishing.
- Mirsadeghi, J. (2015). *Fiction literature* (8th ed). Tehran: Sokhan Publishing.
- Musaied, N. 2000, "Feminism, its thought and trends", *Arab Journal of Human Sciences*, Volume 17, Issue 71. pp. 8-51.
- Najati, H. Balavi, R. & Khozri, A. (2021, Spring–Summer). A feminist critique of the novels *Banat al-Riyadh* by Raja al-Sanea and *We Get Used To It* by Zoya Pirzad. *Contemporary World Literature Research*, 26(1), 192–215.
- Rashid, K. Bayat, A. & Tofigh, T. (2023, Summer). Predicting physical violence expression based on sensitivity, irritability, and impulsivity: The mediating role of social expectations and violent environmental patterns. *Police Criminological Research Quarterly*, 4(11), 77–102.

- Rasouli-Tabar, B. & Firoozabadi, S. (2022). An introduction to types of mental disorders (1st ed). Gorgan: Noroozi Publications.
- Tang, R. (2021). Feminist thought: A comprehensive introduction to feminist theories (M. Najm Araqi, Trans. 9th ed). Tehran: Ney Publishing.
- Zerafa, M. (2007). Sociology of fiction literature: Novel and social reality (N. Parvin, Trans). Tehran: Sokhan Publishing.
- Al-Mahrouqi, R. (٢٠٢٠). Women's voices in contemporary Omani fiction. Muscat: Omani Writers Association.
- Al-Rawi, A. (٢٠٢١). "Feminist perspectives in Arabic women's literature." Journal of Arabic Literature, ٥٢(١), ٥٥-٧٢.
- Brownmiller, S. (١٩٧٥). Against Our Will: Men, Women, and Rape. Simon and Schuster.
- Bunch, C. (١٩٩٤). Sexual Violence: A Strategy of War. Journal of Women's History, ٦(٣), ١٠.
- Firestone, S. (١٩٧٠). The Dialectic of Sex: The Case for Feminist Revolution. New York: Morrow.
- Hartmann, H. (١٩٧٩). "The unhappy marriage of Marxism and feminism." Capital & Class, ٨(٢), ١-٣٣.
- hooks, b. (٢٠٠٠). Feminism is for Everybody. Cambridge, MA: South End Press.
- MacKinnon, Catharine A. (١٩٨٩). Toward a Feminist Theory of the State. Harvard University Press.
- Mohanty, C. T. (٢٠٠٣). Feminism Without Borders: Decolonizing Theory, Practicing Solidarity. Durham: Duke University Press.
- Showalter, E. (١٩٨٥). The New Feminist Criticism. New York: Pantheon.
- Tong, R. (٢٠٠٩). Feminist Thought: A More Comprehensive Introduction. Boulder: Westview Press.
- UNICEF. (٢٠٠٩). Child Marriage and the Law.

من الهيمنة الذكورية إلى العصاب النفسي لدى النساء: قراءة في ضوء النسوية التحليلية
النفسيّة لرواية «نارنجة» لجوخة الحارثي
نوع المقالة: أصلية

بلاسّم محسنی^۱، نفیسه دلّقندی^۲، سید مهدي نوري کیدقانی^۳

۱. أستاذ مساعد بقسم اللغة العربية وآدابها، كلية الآداب والعلوم الإنسانية، جامعة فردوسي مشهد، مشهد، إيران
۲. دانشجوی دکتری زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.
۳. دانشیار گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، ایران.

تاریخ قبول البحث: ۱۴۰۵/۰۲/۲۵

تاریخ استلام البحث: ۱۴۰۴/۰۷/۰۸

الملخص

للهمينة الذكورية في المجتمعات التقليدية والحديثة تأثير عميق في كيان المرأة ونفسها، وتختلف آثاراً نفسية واسعة النطاق عليها. يُعدّ النقد النسوي من الموضوعات التي تحظى بنصيب وافر في أعمال الكتاب، ولا سيما الكتاب العرب؛ إذ لا يزال المجتمع العربي أسير التقاليد والأعراف التي تمارس قدراً كبيراً من الظلم والقسوة على المرأة. تُوفّر رواية «نارنجة» لجوخة الحارثي، من خلال تمثيلها للعنف الهيكلي والاقتصادي والنفسي والمباشر ضد النساء، أرضية مناسبة لتحليل هذه القضية. تقدم هذه الرواية صورةً للمعاناة والقمع والأضرار النفسية التي تعاني منها النساء العُمانيات في سياق الصراع بين التقليد والحداثة. تتمثل الإشكالية الرئيسية للبحث في تحليل أثر العنف الهيكلي والنفسي والجسدي على نفسية النساء، وكيفية إعادة إنتاج الهيمنة الذكورية في عقلهن وسلوكهن. ويهدف البحث إلى بيان الآثار النفسية والاجتماعية للهيمنة الذكورية على الشخصيات النسائية في رواية «نارنجة» اعتماداً على مقارنة النسوية التحليلية النفسية. تُستخدم في البحث طريقة وصفية تحليلية قائمة على تحليل المحتوى وفحص الشواهد النصية من الرواية. تُظهر النتائج أن العنف الأبوي بمظاهره النفسية والجنسية والاقتصادية والجسدية قد أصاب نساء الرواية بالعصاب النفسي، والشعور بانعدام القيمة، والاضطرابات النفسية؛ ومن أمثلة ذلك: الصدمة النفسية، واضطراب الكرب التالي للصدمة (PTSD)، ورهاب الخلاء (الأغورافوبيا)، واضطراب الشخصية الفصامية (الشيذوئيديّة)، وغيرها. وتجسد شخصيات مثل سمية والثريا وكحل الآثار المباشرة لهذه الأنواع من العنف. كما أن استبطان القيم الأبوية أدى إلى إعادة إنتاج الهيمنة، وإلى نشوء التنافس والصراع بين النساء. تُشكّل رواية

* الكاتب المسؤول: mohseni@um.ac.ir

«نارنجة» بالإضافة إلى كونها انعكاساً للواقع الاجتماعي في عُمان، أرضيةً للتعرف على العواقب النفسية للتمييز على أساس الجنس، ونقد البنية الأبوية.

الكلمات المفتاحية: النقد الاجتماعي، النسوية التحليلية النفسية، الأدب العربي المعاصر، جوخة الحارثي، رواية نارنجة.